

советских социалистических республик. Сб. документов. Т. III. (1922 – 1936 гг.). М., 1960. 41. VI съезд Советов Союза ССР. Постановления. М., 1931. 42. СЗ СССР. 1932. № 3. Ст. 16. 43. СЗ СССР. 1932. № 10. Ст. 82. 44. СЗ СССР. 1931. № 8. Ст. 55. 45. Греченко В.А. Політичні режими на українських землях у 20 – 30-ті роки ХХ ст. // Політична історія України. К., 2001. 46. СЗ СССР. 1930. № 23. Ст. 225. 47. Орджоникідзе Г.К. Статті и речи. Т.2. Госполитиздат, 1957. 48. СЗ СССР. 1930. Отд. 1. № 37. Ст. 400. 49. Кульчицький В.С., Настиук М.І., Тищик Б.Й. Історія держави та права України. Львів, 1996. 50. СЗ УССР. 1932. № 22–23. Ст. 138; № 28. 51. СЗ УССР. 1930. № 31. Ст. 244. 52. Хрущев Н.С. Воспоминания // Знамя. 1989. № 9.

Надійшла до редколегії 22.08.06

П. В. Цимбал

ІСТОРИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Напередодні Великої Вітчизняної війни в СРСР, зокрема на Україні, було проведено податкові реформи, які суттєво впливали на наповнення державного бюджету.

У 1930–1932 рр. відповідно до постанови ЦВК і РНК від 2 вересня 1930 року здійснювалась податкова реформа, основне завдання якої полягало в усуненні великої кількості платежів в бюджет, реорганізації податкової форми платежів державних, кооперативних підприємств, плановий розподіл і перерозподіл національного доходу відповідно з цілями держави.

Основними рисами цієї реформи були: запровадження двоканальної системи вилучення: через податки (в основному – податок з обороту) та через відрахування від прибутку; ліквідація індивідуальних акцизів [1, с.148].

До реформи існувало 86 видів різного роду податкових платежів. Внаслідок реформи 1930–1932 рр. замість раніше існуючих багатьох податків і зборів доходи держави поповнювалися в двох формах – у вигляді податку з обігу, від якого в бюджет надходило – в 1931 р. – 50%, у 1932 р. – 56% і в 1933 р. – понад 60% всієї прибуткової частини бюджету та відрахувань від прибутку. У 1934 р. ці платежі складали 70 % бюджетних надходжень [2, с.227; 3, с.41].

Стягнення податків здійснював Наркомфін, а місцеві податки – територіальні органи Радянської влади.

Податок з обігу був фактично універсальним акцизом, оскільки включався в остаточну роздрібну ціну товару і в підсумку його сплачував споживач. Для податку з обігу в епоху СРСР була характерна велика кількість податкових ставок: в середині 1933 р. існувало більш як 400 ставок, в 1937 р. їх кількість дорівнювала 1109, а з урахуванням поясів по продовольчих товарах і хлібопродуктах – 2444 [2, с.223].

Відрахування від прибутку для державних підприємств було встановлено в розмірі від 10% до 81% фактично отриманого при-

бутку [4, с.110] Кооперативні організації сплачували прибутковий податок, а для сільськогосподарських підприємств сільгосподаток також було замінено прибутковим.

Крім того, протягом 1931–1941 рр. з населення стягували збір на потреби житлового та культурно-побутового будівництва, який в середньому становив 7% від зарплати і часто був вищим за прибутковий податок.

Форму додаткового прямого податку мало також примусове страхування будівель, худоби, деяких посівів від стихійного лиха і пожеж.

30 березня 1930 р. до Кримінального кодексу була введена стаття 60, яка визначала новий вид злочинів: «Несплата у встановлений термін податків і зборів з обов'язкового обкладного страхування, незважаючи на наявність до того можливості, у випадку застосування заходів стягнення у вигляді опису майна або продажу описаного майна з товарів в поточному обкладному році, тягне за собою на перший раз штраф у розмірі тих самих платежів; вдруге – виправно-трудові роботи на термін до 6 місяців або штраф у подвійному розмірі тих же платежів» [5, с.130].

З 1933 р. характер прямого натурального податку мали обов'язкові високі поставки продукції державі з присадибних ділянок: м'яса, молока, яєць, картоплі, вовни, незалежно від того, мав оподаткований двір худобу чи ні [5, с.131].

Позитивним було те, що податкова система була уніфікована. Лише один податок з обігу увібрав в себе 53 платежі [4, с.111].

Постановою ЦВК і РНК СРСР від 3 серпня 1931 року був введений податок з нетоварних операцій, яким обкладалась валова виручка підприємств, які виготовляли вироби з матеріалів замовника або надавали послуги населенню (ремонт речей, фотографування тощо).

Платниками податку були промислові артілі і підприємства місцевої промисловості. Всі доходи від цього податку передавалися в розпорядження місцевих Рад депутатів трудящих. Податок стягувався у процентному відношенні до повного валового доходу підприємства в межах 1,5, 10% [6, с.598].

Виручка від нетоварних операцій багатьох підприємств звільнялась від податку (перукарських, навчальних закладів, підприємств, кас взаємодопомоги, платних поліклінік, підприємств, які виготовляли навчальні і наочні посібники тощо).

Відрахування податку з нетоварних операцій, як і податку з обігу, було покладено на самих платників податку. Податок сплачувався кожного місяця за результатами обігу минулого місяця. Для платників, сума податку яких не перевищувала 100 руб. в місяць, був встановлений один термін сплати – 22 числа кожного місяця [6, с.598; 7, с.191].

До податкової реформи 1930–1932 рр. в СРСР існувало близько десяти різних зборів мита, яке стягувалося за різного виду послуги, що надавалися державою платникам. До них відносилися – гербовий збір, судове мито, патентне мито, нотаріальні збори, канцелярські збори, збір з закордонних паспортів, за право полювання, за приписку тощо.

Патентне мито являло собою плату за надання виключного права використовувати винаходи відповідно до отриманого патента.

Судове мито являло собою плату підприємств, організацій, установ і громадян за розгляд позовних заяв і касаційних скарг судами, а також за видачу ними копій паперів і документів.

Патентний збір являв собою платіж в бюджет в складі промислового податку.

Приписний збір сплачувався за приписку документів, посвідчень, що засвідчували особу.

Канцелярський збір стягувався за видачу копій документів, витягів, довідок, посвідчень тощо.

Гербовий збір стягувався з окремих осіб і організацій при оформленні цивільно-правових угод, видачі документів тощо.

Внаслідок податкової реформи було об'єднано 9 видів митних зборів і постановою ЦВК і РНК СРСР від 2 вересня 1930 р. встановлено єдине державне мито, яке являло собою плату, яка стягувалося державою за окремі дії, що виконувалися на прохання і в інтересах підприємств, організацій, закладів і громадян.

Під час податкової реформи для стягнення податків з населення була створена система обласних, районних і міських податкових інспекцій¹. До податкової реформи 1930–1932 рр. існували спеціальні інспекції з прямих і непрямих податків і відповідної податкової дільниці. Після реформи податкові дільниці діяли тільки в містах. У зв'язку з передачею в 1937 р. стягнень податків з колгоспників і сільського населення податковим інспекторам районних фінансових відділів податкові дільниці були створені і в селах. Поділ території міста (району) на податкові дільниці здійснювався безпосередньо міським (районним) фінансовим відділом: в міській місцевості залежно від кількості домоволодінь, платників, підприємств і організацій, а в сільській – від кількості сільських рад, колгоспів, господарств громадян, територіального розташування поселень і умов зв'язку з районним центром.

Посадовими особами податкової інспекції районного і міського фінансових відділів були податкові інспектори і податкові агенти. Податкові інспектори здійснювали контрольну діяльність. Подат-

¹ В 1959 році їх було переіменовано в управління, відділи, інспекції державних доходів.

кові агенти – здійснювали прийом податкових і страхових платежів від сільського населення, а також вели облік платників податку і об'єктів оподаткування, вираховували платежі, враховуючи їх поповнення, вручали громадянам платіжні повідомлення.

Окремо слід зазначити, що з 21 березня 1937 р. сільські ради було звільнено від обов'язку щодо нарахування та стягнення грошових податків, страхових платежів і натуральних поставок. У зв'язку з цим 11 вересня 1937 р. було прийнято рішення про самооподаткування сільського населення. Кошти, що збиралися шляхом самооподаткування, не включалися до бюджету сільської ради, а витрачалися сільською радою на прокладення і ремонт доріг, будівництво і ремонт шкіл, мостів, лікарень, клубів та інших закладів культури. Рішення про напрями витрачання коштів приймалося на загальних зборах населеного пункту [8, с.348–351].

Законом Верховної Ради СРСР від 1 вересня 1939 р. була проведена корінна реформа сільськогосподарського податку, яким обкладалися доходи особистого господарства колгоспників, одноосібників та інших осіб, що не були членами колективів, отриманих у сільській місцевості від тваринництва, рільництва, городництва, садівництва тощо. До цього у 1930 р. в умовах суцільної колективізації лише один сільськогосподарський податок було фактично поділені на три податки: з колгоспів і колгоспників; з особистих трудових селянських господарств; із куркульських господарств [9, с.100].

Для зміцнення колгоспних господарств для них було встановлено пільгове оподаткування.

Прибутковий податок з колгоспів, хоч і передбачався реформою початку 30-х рр., однак реально був введений у 1936 р. Його сплачували колгоспи і рибгоспи. Оподаткуванню підлягали: чистий прибуток, отриманий від сільськогосподарської діяльності, від надання послуг та від підсобних підприємств і промислів за вирахуванням частини прибутку, що відповідала рентабельності в 25%; частина фонду оплати праці колгоспників, що перевищувала неоподаткований мінімум¹. Ставки податку декілька разів змінювався.

Разом з тим з 1933 р. на селян був покладений обов'язок поставок державі продуктів з присадибних ділянок та домашніх господарств (м'яса, молока, яєць, картоплі, вовни тощо). Для населення України були визначені одні з найвищих норм постачання. Враховуючи неврожаї попередніх років, це лише загострило проблему продовольчого забезпечення місцевого населення. Розпочався голод. Замість допомоги, московський уряд застосовував силові методи вилучення продовольства на користь держави.

¹ Неоподаткований мінімум з цього податку становив 70 рублів на 1 колгоспника.

Обов'язковість цих поставок та репресивні методи забезпечення фактично ставили їх на рівень прямого натурального податку. Відмінено дану повинність було лише в 1958 р.

У період 1933–1939 рр. податок із господарств колгоспників розраховувався за твердими ставками з гектара насаджень, що мало сприяти розвитку підсобного господарства [10, с.338].

Замість твердих ставок податку, як було раніше і які не залежали від величини прибутку, згідно з Законом податок став нараховуватися за прогресивними ставками, з сукупного доходу, виходячи з фактичних доходів, що їх отримали колгоспники від особистого підсобного господарства, включаючи і неземельні заробітки. Дохід вираховувався за нормами, які були диференційовані по районах. Сільгосподатком повністю були звільнені від обкладання доходи від трудовнів, що в свою чергу повинно було підвищити інтерес колгоспників до колективних господарств. Разом з тим при невиконанні обов'язкового мінімуму трудовнів розмір податку збільшувався. Одноосібні господарства податок сплачували за вищими прогресивними ставками. За приховування джерел доходу та неодноразових випадків несплати податку такі особи несли кримінальну відповідальність [11, с.404].

Законом від 1 березня 1941 р. були встановлені нові умови призначення, ставки і строки сплати прибуткового податку з колгоспів.

До складу оподаткованого доходу колгоспу включали грошові та натуральні доходи від рослинництва, тваринництва, бджільництва, шовківництва, від продажу виробів підсобних підприємств колгоспів [11, с.404].

У 1938 р. сума податків, які поступили в казну держави, складала 80411 млн руб. (із 127 571 млн бюджетних доходів), що складало понад 63% [12, с.88], а в 1940 р. частка податків з населення в доходах бюджету держави складала – 5,2% [12, с.90; 13, с.630].

Податки за Радянської влади постійно зростали. За підрахунками Держплану УРСР, в 1913 р. на Україні всіх податків на душу населення припадало в середньому 3,74 золотих руб., що було на 3% більше, ніж на решті території Російської імперії, в 1924–1925 рр. – відповідно 7,03 золотих руб., що більше на 28%, ніж на решті території СРСР, а сільськогосподарський податок вищий був аж на 70%, ніж в цілому по країні, то уже в 1940 р. грошові податки на душу населення в Україні становили 43 руб. золотом [5, с.132–133].

Разом з тим реформа мала і негативні наслідки, які полягали в тому, що:

- диференціація відрахувань від прибутку ставила підприємства в нерівні економічні умови;

– були анульовані місцеві податки і дохідна база низових бюджетів залежала від державного, що позбавляло самостійності бюджетної системи;

– податок з обігу став єдиним непрямим податком, який виконував лише фискальну функцію [4, с.111].

Список літератури: 1. Ярошенко Ф.О., Мельник П.В., Андрущенко В.Л., Мельник В.М. Історія оподаткування: Навчальний посібник. Ірпінь, 2004. 2. Толкушкин А.В. Історія податків в Росії. М., 2001. 3. Финансы СССР: Учеб. для студентов финансово-экономических институтов / Составлен бригадой работников МФЭИ и НКФ СССР под руководством и редакцией В.П. Дьяченко. Вып. 2. М., 1933. 4. Ярошенко Ф.О., Павленко В.Л. Історія податків та оподаткування в Україні: Навчальний посібник. Ірпінь, 2002. 5. Нечай Н.В. Нариси з історії оподаткування. К., 2002. 6. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права: у 6 т. Т.1. Генезис налогового регулирования: У 2-х ч. Ч.2. Х., 2002. 7. Гурвич М.А. Советское финансовое право. М., 1952. 8. Сборник законодательства по сельскому хозяйству / Под ред. зам. Генпрокурора СССР В.А. Болдырева. Т. 2. М., 1955. 9. Комарова І.В. Історичні аспекти оподаткування селянства в Україні // Фінанси України. № 6. 2001. 10. Финансово-кредитный словарь / Под ред. В.П. Дьяченко. М., 1964. Т.2. 11. Чайковский А.С., Батрименко В.І., Зайцев Л.О., Копиленко О.Л. та інші. Історія держави і права України / За ред. А.С. Чайковского. К., 2003. 12. Налоги и налогообложение. 2-е изд / Под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской. СПб., 2001. 13. Народное хозяйство в СССР за 70 лет. М., 1987.

Надійшла до редакції 05.08.06

М. І. Марчук

НАБУТТЯ МАЙНА ОДИНИЦЯМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО САМОВРЯДУВАННЯ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Розвиток національного місцевого самоврядування потребує міцної наукової бази, вимагає осмислення не тільки вітчизняного досвіду державного будівництва, але й зарубіжної політико-правової практики. При цьому особливу увагу доцільно приділити економічним основам функціонування вказаного демократичного інституту. За таких умов неабиякої актуальності набуває дослідження особливостей набуття майна одиницями територіального самоврядування Республіки Польща (РП), яка мала багато спільного з Україною як у далекому минулому, так і в епоху існування країн «соціалістичного табору». Слід врахувати також той факт, що РП є членом ЄС і наразі випереджає Україну за рівнем соціально-економічного розвитку й темпами здійснення демократичних реформ.

У пострадянський період інтерес до проблематики територіального самоврядування Польщі у вітчизняній юридичній науці був невеликим. Як правило, з'являлись лише статті, невеликі дослідження або розділи у навчальних посібниках за курсом державного права зарубіжних країн професорів М.В.Баглая, А.Д.Воєводіна, Р.З.Георгіци, Д.А.Златопольського, І.П.Ільїнського, А.Х.Махненка, Б.А.Страшуна, В.І.Ястребова.